

SLAVONSKE ŠUME KROZ POVIJEST

Nakladnik:

Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje,
Slavonski Brod

Za nakladnika:

Stanko Andrić

Recenzenti:

Damir Karbić

Hrvoje Petrić

Lektura:

Slavko Sušilović

Prijevod sažetaka:

Mica Orban Kljajić

ISBN 978-953-8102-11-0

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Gradske i sveučilišne knjižnice
u Osijeku pod brojem 141027045.

Izradu i izdavanje ove knjige financirali su

Ministarstvo znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske

Hrvatska zaklada za znanost (Istraživački projekt IP 2014-09-6719)

Hrvatske šume d. o. o, Zagreb

Prvo elektroničko izdanje knjige objavljeno je u svibnju 2017. na:
<http://histwood.hipsb.hr/hr/zbornik-radova/>

Slika na koricama:

Hugo Conrad von Hötendorf: *Pastorala IV*, 1843., ulje na platnu;
41,5 x 59,5 cm, sign. l.d.: Hötendorf 843. Moderna galerija, MG-2871.
Foto Goran Vranić © Moderna galerija, Zagreb

SLAVONSKE ŠUME KROZ POVIJEST

ZBORNİK RADOVA ZNANSTVENOG SKUPA
S MEĐUNARODNIM SUDJELOVANJEM
ODRŽANOG U SLAVONSKOM BRODU
1.-2. LISTOPADA 2015.

Uredili

Dinko Župan
i Robert Skenderović

Slavonski Brod, 2018.

Sadržaj

Predgovor	9
Program skupa	11
Josip Parat	
Šume i drveće u antici južne Panonije	15
Hrvoje Gračanin i Silvija Pisk	
Pisani izvori o šumama u savsko-dravskom međuriječju u kasnoj antici i srednjem vijeku	39
Stanko Andrić	
Šuma Garavica i „ničija zemlja“ na slavonsko-turskom pograničju u 16. i 17. stoljeću	61
Anđelko Vlašić	
Šume kao izvor prehrane: uzgoj i trgovina kestenom u Požeštini u 16. i 17. stoljeću	119
Vladan Gavrilović	
Opis slavonskih i sremskih šuma u delima Fridriha Vilhelma von Taubea i Franca Štefana Engela (<i>Opis Kraljevstva Slavonije i Srema</i>)	137
Ante Grubišić	
Šume vukovarskog vlastelinstva u 18. stoljeću prema kartografskim izvorima	147
Milan Vrbanus	
Šume u komorskim popisima Slavonije i njihovo značenje u gospodarstvu slavonskih vlastelinstava od kraja osmanske vlasti do sredine 18. stoljeća	193
Danijel Jelaš	
Kartografski izvori za povijest slavonskih šuma u Državnom arhivu u Osijeku	247
Zlata Živaković-Kerže	
Šuma / drvo – iskorištena ili neiskorištena mogućnost: prilog povijesnom razmatranju drvne eksploatacije na prijelazu 19. u 20. stoljeće	261

Dinko Župan Slavonski šumari školovani u Mariabrunnu (1813-1867) s posebnim osvrtom na Adolfa Danhelovskog	281
Robert Skenderović Krađe, dugovi, pronevjere – izazovi upravljanja Brodskom imovnom općinom od 1873. do 1914. godine	295
Branko Ostajmer Tvornica tanina u Županji od osnutka do 1912. godine	313
Hrvoje Volner Rasprava o starosti hrastovih šuma na stranicama <i>Šumarskog lista</i>	335
Luka Pejić Godine revolta: štrajkovi radnika slavonske drvnoprerađivačke industrije (1905. - 1907.)	345
Goran Vasin i Dejan Mikavica Šume fruškogorskih manastira u finansijskim izveštajima Saborskog odbora 1906-1907.	375
Žarko Španiček Selo i šuma: nastanak i nestanak sela u šumovitim predjelima središnje Slavonije	391
Jasminka Najcer Sabljak Slavonska šuma u djelima Huga Conrada von Hötendorfa i Adolfa Waldingera	407
Anica Bilić Književnohistoriografski hod slavonskom šumom	425
Julijana Matanović Drveni most na hrastovim stupovima (roman <i>Veliki hrast</i> Vlade Andrilovića kao polazište priče osobne povijesti)	449
Slike sa skupa	457

Contents

Josip Parat Forests and Timber in Ancient Southern Pannonia	15
Hrvoje Gračanin and Silvija Pisk Written Sources on Forests in the Region Between the Sava and Drava Rivers in Late Antiquity and the Middle Ages	39
Stanko Andrić Garavica Forest and “No Man’s Land” on the Slavonian-Turkish Frontier in the 16 th and 17 th Centuries	61
Anđelko Vlašić Forests as a Source of Nutrition: The Cultivation of and Trade in Chestnuts in the Požega Area in the 16 th and 17 th Centuries.....	119
Vladan Gavrilović The Description of Forests in Slavonia and Sylvania in the Works of Friedrich Wilhelm von Taube and Franz Stefan Engel (<i>Description of the Kingdom of Slavonia and Sylvania</i>)	137
Ante Grubišić The Forests of the Vukovar Manor in the 18 th Century According to Cartographic Sources	147
Milan Vrbanus Forests in the Court Chamber Censuses of Slavonia from the Liberation from the Ottoman Rule to the mid-18 th Century – The Meaning of Forest in the Economy of Slavonian Manors During the First Half of the Century	193
Danijel Jelaš Cartographic Sources for the History of Slavonian Forests in the State Archives in Osijek	247
Zlata Živaković-Kerže Forests / Timber – Exploited or Unexploited Potential: A Contribution to the Historical Review of the Exploitation of Timber at the Turn of the 19 th Century	261

Dinko Župan The Education of Foresters from Slavonia in Mariabrunn (1813-1867) with Special Reference to Adolf Danhelovsky	281
Robert Skenderović Theft, Debts, Embezzlement – Challenges to the Management of the Brod Estate Community from 1873 until 1914	295
Branko Ostajmer <i>The Oak Extract Company Limited</i> in Županja from its Foundation until 1912	313
Hrvoje Volner The Debate on the Age of Oak Forests on the Pages of <i>Šumarski list</i>	335
Luka Pejić Years of Revolt: Strikes of the Wood Processing Industry's Workers in Slavonia (1905 – 1907)	345
Goran Vasin and Dejan Mikavica Forests of the Fruška gora Monasteries in the Financial Reports of the Sabor Committee from 1906-1907	375
Žarko Španiček Village and Forest: The Emergence and Disappearance of Villages in Wooded Areas of Central Slavonia	391
Jasminka Najcer Sabljak The Slavonian Forests in the Works of Hugo Conrad von Hötzendorf and Adolf Waldinger	407
Anica Bilić A Literary Historiographical Walk through Slavonian Forests	425
Julijana Matanović Wooden Bridge on Oak Pillars: The Novel <i>Veliki hrast (The Big Oak)</i> of Vlado Andrilović as the Starting Point of a Personal History	449
Pictures from the Conference	457

Predgovor

Šume predstavljaju jedno od najvećih prirodnih bogatstava Hrvatske. Po očuvanosti i kvaliteti danas su naročito poznate slavonske šume hrasta lužnjaka. Slavonski je hrast lužnjak svoju svjetsku slavu stekao polovicom 19. stoljeća, tada pogotovo slavljeno kao izvrstan materijal za bačvarske dužice u Francuskoj. Od tada drvna industrija postaje važan element slavonskog gospodarstva, a njen utjecaj vidljiv je u svim segmentima društva. No, slavonske šume imaju mnogo dulju povijest. One su svojevrsne strukture dugog trajanja koje su na razne načine uvjetovale čovjekov život u Slavoniji. Jednako tako čovjek je kroz povijest neprekidno djelovao na slavonske šume kroz brojne intervencije i svakodnevne prakse vezane uz šume.

Važnost šuma za slavonsku povijest potaknula nas je da u Podružnici za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest pokrenemo znanstveno-istraživački projekt s ciljem organiziranog i sustavnog istraživanja povijesti šuma, šumarstva i drveno-tehnološke proizvodnje. Na tragu dosadašnjih istraživanja, ali isto tako svjesni znatne neistraženosti povijesti šuma u Slavoniji, prijavili smo 2014. godine na natječaj Hrvatske zaklade za znanost četverogodišnji istraživački projekt pod nazivom „Od prašuma do oranica: povijest antropizacije šuma u Slavoniji od srednjeg vijeka do početka 20. stoljeća“. Projekt je na našu veliku radost prihvaćen te je počeo s radom 1. lipnja 2015. godine. U sklopu aktivnosti toga projekta Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje organizirala je znanstveni skup s međunarodnim sudjelovanjem pod nazivom „Slavonske šume kroz povijest“ koji je održan 1. i 2. listopada 2015. godine u Slavonskom Brodu.

Zbornik *Slavonske šume kroz povijest* rezultat je toga znanstvenog skupa na kojem je sudjelovalo 25 izlagača, a u zborniku objavljujemo 19 radova u kojima se kroz interdisciplinarnu pristupe analizira problematika povijesti slavonskih šuma. Osobito nas raduje da je znanstveni skup održan upravo u godini u kojoj su šumarski stručnjaci slavili 250 godina organizirane šumarske službe u Hrvatskoj. Ta je godišnjica bila vezana uz prve propise i institucije šumarske službe koje je u Hrvatskoj uvela tadašnja vladarica Marija Terezija (1740.-1780.) Time je u Hrvatskoj uvedeno načelo potrajnog gospodarenja šumama koje je omogućilo da i danas, dva i pol stoljeća kasnije, još uvijek možemo svjedočiti ljepoti slavonskih šuma, ali i održivo gospodariti njihovim drvnim bogatstvom.

U hrvatskoj historiografiji poznati su radovi nekih uglednih povjesničara o povijesti šuma i šumarstva koji su stari i više od stotinu godina. Primjerice, još je davne 1902. godine Emilij Laszowski u *Šumarskom listu* objavio znanstveni rad pod naslovom „Rad kr. vieća za kraljevine Hrvatsku, Slavoniju i Dalmaciju oko sačuvanja i gojenja šuma 1767.-1779.“ koji i danas ima svoju znanstvenu vrijednost. Ipak, povijest šuma relativno je mlada subdisciplina povijesne znanosti koja je svoj nagli razvoj doživjela tek zadnjih desetljeća u okviru šireg interesa povjesničara za odnos čovjeka i prirode, danas obuhvaćenog u okviru povijesti okoliša. Radovi u zborniku donose niz primjera antropizacije šuma, odnosno primjere čovjekova utjecaja na slavonske šume u razdoblju od antike preko srednjeg vijeka do početka 20. stoljeća. Ta je antropizacija svoj puni zamah zadobila u vrijeme industrijalizacije i urbanizacije u 19. stoljeću. S razvojem drvne industrije dolazi do velikih intervencija u slavonski šumski prostor koje su dovele do toga da je tijekom 19. stoljeća prekrivenost šumama u Slavoniji sa 70 posto pala na 35 posto. Takve promjene izazvane masovnim krčenjem u zapadnoj su se Europi događale još tijekom 11. i 12. stoljeća i dobro su istražene u njemačkoj i francuskoj historiografiji. Dosadašnja historiografija slavonske šume je uglavnom istraživala u sklopu gospodarske povijesti, i to najviše iz vizure razvoja drveno-prerađivačke industrije. Tu gospodarsku paradigmu želimo nadograditi i oblikovati u jednu istraživačku kulturnu paradigmu unutar koje bi se pokušalo odgovoriti na pitanje kako se šumski kapital tijekom povijesti pretvarao u društveni i kulturni kapital, te koje su kulturne prakse proizlazile iz interakcije čovjeka i šuma u Slavoniji. Taj okret u pristupu povijesti okoliša podrazumijeva povijest okoliša kao povijest socioekološkog sistema istkanog kroz međuodnos četiriju temeljnih istraživačkih kategorija: okoliš, vlast, ekonomija i kultura (Wolfram Siemann i Nils Freytag). Te četiri kategorije ključne su kategorije u novoj istraživačkoj metodologiji istraživanja povijesti antropizacije prirodnog okoliša. Smatramo da smo s ovim zbornikom započeli jedno takvo istraživanje i otvorili prostor za daljnje istraživanje slavonskih šuma iz raznolikih perspektiva kao što su kulturna, socijalna, ekološka, gospodarska, demografska, etnološka, politička i vojna vizura. Upravo tu raznolikost vizura kroz svoje radove od antike do 20. stoljeća u ovome zborniku prezentiraju povjesničari, arheolozi, etnolozi, povjesničari književnosti i umjetnosti, kojima zahvaljujemo na radovima napisanim za objavljivanje u ovome zborniku.

Na kraju zahvaljujemo i svima onima koji su pomogli u organiziranju skupa i objavljivanju ovog zbornika.

Urednici

PROGRAM SKUPA
SLAVONSKE ŠUME KROZ POVIJEST

Četvrtak, 1. listopada 2015.

10.30 – 11.00 Otvorenje skupa

11.00 – 12.30 Narativni i kartografski izvori za povijest šuma u Slavoniji i Srijemu

moderatori: Stanko Andrić i Hrvoje Petrić

Josip Parat:

„Šume i drveće u antici južne Panonije“

Hrvoje Gračanin, Silvija Pisk:

„Pisani izvori o šumama u savsko-dravskom međuriječju u kasnoj antici i srednjem vijeku“

Vladan Gavrilović:

„Opis slavonskih šuma u delima Fridriha Vilhelma von Taubea i Franca Štefana Engela (Opis Kraljevstva Slavonije i Srema)“

Milan Vrbanus:

„Šume u komorskim popisima Slavonije od oslobođenja osmanske vlasti do sredine 18. stoljeća. Značenje šuma u gospodarstvu slavonskih vlastelinstava“

Danijel Jelaš:

„Kartografski izvori za povijest slavonskih šuma u Državnom arhivu u Osijeku“

Diskusija

15.30 – 17.15 Slavonsko-srijemske šume kroz povijest

moderatori: Vladan Gavrilović i Robert Skenderović

Stanko Andrić:

„Šuma Garavica: *terra nullius* na slavonsko-turskom pograničju u 16. i 17. stoljeću“

Ante Grubišić:

„Šume vukovarskog vlastelinstva u 18. stoljeću“

Nenad Ninković:

„Šume fruškogorskih manastira od Karafine komisije do Feketine reambulacije (1702-1754/57)“

Goran Vasin, Dejan Mikavica:

„Šume fruškogorskih manastira u izvještajima Saborskog odbora za 1902. i 1906/7.“

Tomislav Dubravac, Sanja Perić, Martina Tijardović:

„Hrast lužnjak (*Quercus robur* L.) u Spačvanskom bazenu u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti...?“

Hrvoje Volner:

„Rasprava o starosti hrastovih šuma na stranicama Šumarskog lista“

Diskusija

17.15 – 17.30 Stanka**17.30 – 19.15 Gospodarenje šumama i politike iskorištavanja šuma**

moderatori: Tomislav Dubravac i Dinko Župan

Damir Matanović:

„Iskorištavanje šuma Slavonske vojne krajine kao mjesto latentnog sukoba vojnih vlasti i krajišnika“

Hrvoje Pavić:

„Ivan Kapistran I. pl. Adamovich de Csepin i gospodarenje šumama“

Zlata Živaković-Kerže:

„Šuma/drvo – iskorištena ili neiskorištena mogućnost. Prilog povijesnom razmatranju drvne eksploatacije na prijelazu 19. u 20. stoljeća.“

Robert Skenderović:

„Krađe, dugovi, pronevjere: izazovi upravljanja Brodskom imovnom općinom 1873.-1914.“

Katarina Spehnjak, Branko Ostajmer:

„Tvornica tanina u Županji od osnutka do 1912. godine“

Luka Pejić:

„Godine revolta: Štrajkovi radnika slavonske drvnoprerađivačke industrije (1905. - 1907.)“

Diskusija

Petak, 2. listopada 2015.**9.15 – 10.30 Suživot čovjeka i šuma**

moderatori: Zlata Živaković-Kerže i Hrvoje Gračanin

Žarko Španiček:

„Šuma i selo – nastanak i nestanak naselja u šumovitim predjelima središnje Slavonije“

Anđelko Vlašić:

„Šume kao izvor prehrane. Uzgoj i trgovina kestenom u Požeštini u 16. i 17. stoljeću“

Hrvoje Petrić:

„Međuodnos čovjeka i šuma krajem 18. stoljeća u Slavoniji i Srijemu“

Barbara Riman:

„*Hrvatarji* u slavonskim šumama“

Diskusija

10.30 – 10.45 Stanka

10.45 – 12.15 **Šume i kulturna povijest**
moderatori: Žarko Španiček i Damir Matanović

Jasna Šimić:
„Sveta stabla“ - stabla u religijskim predodžbama panonskih Kelta“

Anica Bilić:
„Književnohistoriografski hod slavonskom šumom“

Julijana Matanović:
„Sterale se guste šume (pod perima slavonskih pripovjedača)“

Jasminka Najcer Sabljak:
„Slavonska šuma u djelima Huga Conrada von Hötendorfa i Adolfa Waldingera“

Dinko Župan:
„Bečka škola - školovanje slavonskih šumara u Mariabrunnu (1813-1867).“

Završna diskusija

12.15 – 12.45 **Predstavljanje projekta „Od prašuma do oranica: povijest antropizacije šuma u Slavoniji od srednjeg vijeka do početka 20. stoljeća“ (Gradska knjižnica)**

12.45 – 13.00 **Otvaranje izložbe „Tragom Gutmannovih pruga – povijest Slavonske podravske željeznice“ (Gradska knjižnica)**

Josip Parat

Hrvatski institut za povijest
Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje
Slavonski Brod

Šume i drveće u antici južne Panonije

Pišući o prirodnim obilježjima, stanovništvu i zbivanjima u Panoniji, neki antički autori spomenuli su da je riječ o šumovitoj pokrajini. Na tome tragu stručnom literaturom kruže komentari rimskog enciklopedista Plinija Starijeg i povjesničara Apijana iz Aleksandrije. Posrijedi su ipak usputne napomene, pa izdašnjih pisanih svjedočanstava o panonskim šumama i drveću zapravo i nema. Ako se uzmu pojedinačno, čini se da niti materijalni izvori ne pružaju pouzdan oslonac u istraživanju. Vjerujemo, međutim, da bi kombinacija različitih izvora pridonijela boljem poznavanju panonskih šuma i drveća. Ovaj rad okuplja relevantnu građu literarne, arheološke i epigrafičke provenijencije i provjerava što se odande može iščitati o šumama između Save, Drave i Dunava tijekom razdoblja principata. Razmatra se i možebitna uloga pojedine drvene orste u životu rimske pokrajine. Pokušava se ustanoviti u kojoj se mjeri uporaba drva na koju upućuju antički pisci podudara s dostupnim arheološkim materijalom. Ispituju se, naposljetku, neki aspekti čovjekova duhovnog odnosa sa šumskim okolišem.

Ključne riječi: Panonija, antika, okoliš, šuma, drvo, ekohistorija, arheologija

Uvod

Okoliš staroga vijeka već dugo plijeni istraživačku pozornost.¹ Osobito su brojne studije o šumama, drvnome materijalu i međuodnosu čovjeka i šume.² Uz rasprave o trgovini i iskorištavanju drvene građe, u stručnoj literaturi prevladavaju radovi koji se bave deforestacijom i ekološkim problemima

1 Za bibliografiju v. Peregrine Horden, Nicholas Purcell, *The Corrupting Sea: A Study of Mediterranean History* (London, 2000); Robert Delort, Francois Walter, *Povijest europskog okoliša* (Zagreb, 2002); Lukas Thommen, *An Environmental History of Ancient Greece and Rome* (Cambridge, 2012); J. Donald Hughes, *Environmental Problems of the Greeks and Romans: Ecology in the Ancient Mediterranean (2nd edition)* (Baltimore, 2014).

2 Olli Makkonen, „Ancient Forestry: An Historical Study“, *Acta Forestalia Fennica* 82 (1968), 1-84; Russell Meiggs, „Sea-borne Timber Supplies to Rome“, *Memoirs of the American Academy in Rome* 36 (1980), 185-196; Roger B. Ulrich, *Roman woodworking* (New Haven and London, 2007). Iz interdisciplinarnih perspektive kulturne botanike o šumama je opsežno pisao Nikola Visković, *Stablo i čovjek: prilog kulturnoj botanici* (Zagreb, 2001). Od domaćih autora o prirodnim obilježjima antičke Panonije pisala je Alka Domić-Kunić, *Plinijeva geografija i etnografija Ilirika (s osobitim obzirom na panonski dio iliričkog prostora), doktorska disertacija* (Zagreb, 2003). Na materijale i tehnike gradnje u južnome dijelu Panonije osvrnuo se Ivan Knezović, „Construction Materials and Techniques“, u: *The Archaeology of Roman Southern Pannonia*, ur. Branka Migotti (Oxford, 2012), 225-249. O šumama u antičkoj Dalmaciji pisao je Mladen Nikolanci, „Šume Dalmacije u antici“, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 82 (1989), 157-168.

Grafička priprema:
Krešendo, Osijek

Tisak:
Kerschoffset d.o.o., Zagreb

Naklada:
400 primjeraka